

СТАНОВИЩЕ

От проф. д-р Анастас Георгиев Герджиков – СУ „Св. Климент Охридски“ с научно направление на хабилитационния труд 2.1. Филология, за дисертационния труд на Георги Иванов Гочев за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология

Дисертационният труд на Георги Гочев е посветен на темата за щастието и благополучието в старогръцката литература до епохата на елинизма. Дисертационността на тази тема е обоснована с поставянето на три изследователски въпроса на с. 6 от *Въведението* на работата, от които найважният е първият – „Може ли щастието да се разглежда като свръх-тема на старогръцката литература?”. Отговорът на този реторичен въпрос би бил положителен, дори дисертационният труд да не обосноваваше подробно значението на мотива за щастието в старогръцката литература, защото интересът на гръцките автори към това, как, при какви обстоятелства и колко дълго може да бъде щастлив човек и как постига и губи благополучието си една общност или един полис, е поставян от тях с такава настойчивост, че трудно може да бъде подминат незабелязан. Темата за щастието и благополучието е наистина свръхтема на старогръцката литература и това е една от основните тези на проф. Богдан Богданов в поредица от трудове, които с набор от подобни разрези на античната култура и литература се превърнаха в цялостен реформаторски проект за разбирането и погледа ни към античността. В този смисъл работата на Георги Гочев се нарежда в редицата на трудове, повлияни от научната и преподавателската дейност на проф. Богданов, не защото авторът признава такова влияние още на с. 6 от дисертационния труд, а защото след повече от три десетилетия можем да се обърнем назад и да установим, че това влияние е прераснало в школа.

Дисертационният труд включва въведение, шест глави, заключение, бележки, библиография и едно приложение, посветено на проблема за щастието като ситуация при Епикур, Марк Аврелий и Жан-Жак Русо.

Въведението (с. 3–15) включва две подглави. Първата от тях носи малко подвеждащото заглавие *Изследователски модели по темата щастие в старогръцката литература*, а всъщност посочва няколко монографии и студии, дали подтик на изследването. Във втората подглава са посочени значенията на двете основни за темата понятия *щастие* и *благополучие* и гръцките думи, които ги изразяват. Навлизането в етимологията на гръцките думи в повечето случаи е излишно, но иначе главата сполучливо и лаконично очертава кръга от синоними, изразяващи *щастие* и *благополучие* в старогръцките текстове и техните антоними.

Първа глава (16–53) е посветена на темата за щастието у Омир и Хезиод. Тя започва с подглавата *Промяната в елинския свят в периода VIII-VII в. пр. Хр. и контекстът на най-ранните епически произведения*, която е излишна, защото има не толкова уводен, колкото популярен характер, а това е в контраст с очакваната степен на подготовка на читателя в останалите части на текста. Достатъчно щеше да бъде читателят да се препрати към някои от книгите на Б. Богданов, които и без това са достатъчно известни.

Следващите три подглави разглеждат съответно *Илиада* и *Одисея* на Омир и *Дела и дни* на Хезиод. Според Гочев в *Илиада* темата за щастието е представена по два начина: чрез промяна в благополучието на героя и общността в развитието на сюжета и чрез преки разсъждения на самите герои за мотивите и нормите, предизвикващи техните действия и пораждането на промяна (с. 32). Тази теза е илюстрирана чрез сбит коментар на основните моменти в цялата поема.

При *Одисея* с коментар на текста от пета песен до края на поемата Гочев демонстрира напрежението между два възгледа за благополучния живот – като спокоен живот, свързан с дома и брака, и като динамичен живот, водещ чрез подвизи към слава и безсмъртие.

В изложението на основните проблеми в *Дела и дни* Гочев отчита жанровата обусловеност на този етико-дидактически епос и открива разликите между него и Омировите поеми в различния подход към противоположните норми за

благополучие – у Омир разликите между нормите за благополучие водят до сблъсък, който трябва да се преодолее, а у Хезиод сблъсъкът се избягва и щастието се постига именно чрез заобикаляне на конфликта между противоположните нагласи към благополучния живот.

Цялата глава е написана културно и с познаване на трите текста, епохата и изследваната проблематика. Наред с известно смесване на изследователския стил с елементи на популярно изложение неин недостатък са дългите цитати, които са дадени и в превод, и в оригинал и които биха могли да се съкратят, да се предадат само на единия език или да се прехвърлят поне отчасти в бележките.

Втора глава (54–86) разглежда лириката на Сафо и Пиндар. В началото на главата (с. 54) Гочев се отказва от формалното разделение на лириката на монодическа и хорова и предпочита контекстуалното разделение – например между контекста на приятелската среда и контекста на градското честване. Отначало Гочев посочва общото съответствие на лириката на Сафо на първия контекст, а на Пиндар – на втория, но впоследствие уточнява, че при Сафо се срещат и двата контекста, а при Пиндар епиникиите използват епически похвати, за да придадат на празничния контекст обединяваща функция чрез идентифицирането на общността въз основа на общия обект на честването.

Съответно на този контекстуален подход следващите подглави са посветени на любовта и щастието в лириката на Сафо и на прославата и щастието и хода на благополучието в епиникия на Пиндар. Последната подглава (*Човешката идентичност според епоса и лириката*) има характер на обобщение на първите две глави на труда. Въпреки че Гочев е открил разликите между епоса и лириката, той показва, че за темата му по-важна е приликата между тях – и в двата случая щастието е в разрешаването на колебанието между промяна и устойчивост, между индивидуалната личност и колектива, между човека и космоса.

Трета глава (с. 87–114) има за обект атическата трагедия. Разгледана е темата за щастието в *Перси* на Есхил, *Едип цар* на Софокъл и *Вакханки* на Еврипид. Това е направено в трите аспекта, характерни според Гочев още за епоса, но в особена степен за трагедията – текстът на самата творба, идеалният контекст на празника и делничната среда на действителността. На практика става дума за Аристотеловата

представа за трагедията като подражание на действителността и то под сюжетната форма на динамична промяна от благополучие към неблагополучие или обратно¹.

Този подход позволява на Гочев да разгледа трите избрани представителни трагедии по един увлекателен начин, отчитащ тяхната многопластовост и разкриващ тяхното основаване на поредица от напрежения между различни норми за благополучие на няколко нива (промяна в сюжетния развой, промяна на човешката идентичност, в разбирането за щастие и т. н.). Гочев достига до съгласие с извода на Б. Богданов, че помиряването на тези напрежения в развоя на действието е в основата на атическата трагедия.

Четвърта глава (с. 115–145) е посветена на историческата проза на Херодот и Тукидид. Става дума за едни от най-ранните прозаически произведения на старогръцката литература, много изследвани и много плодотворни (особено Херодот) за темата за щастieto и благополучieto. Гочев разглежда двата текста, отчитайки връзките им с епоса и трагедията, с реториката и със съчинения от типа, който днес бихме причислили към научната литература. Разказът на двамата историци е поставен отново в контекста на празника, което, поне в случая на Херодот, е напълно основателно. За Херодот темата за човешката съдба и човешкото благополучие е важна и е развита в поредица от разкази, които отново и отново изследват развоя на личната съдба на даден герой към добро или лошо с многопластовост на експлицитните и имплицитни обяснения за причините за случилото се. Тази многопластовост е добре уловена в анализа на Гочев.

По-неочаквана е идеята на Гочев за паралел между модела за промяна, характерен за атическата трагедия, и композицията на Тукидидовото съчинение. Идеята за връзката между текста на Тукидид и трагедията и мита не е нова, но Гочев изгражда целия си анализ върху този паралел. Това впрочем е и логичният подход, доколкото още от първата глава на дисертацията темата за щастieto и благополучieto основателно е поставена в контекста на напреженията, изграждащи епоса, хоровата лирика, трагедията и двете исторически съчинения, анализирани

¹ Изобщо в тази глава разсъжденията по темата и върху старогръцката трагедия са направени в постоянен паралел със съответните места от *Поетика* на Аристотел, което е и единствено правилният подход.

тук. Разликата при Тукидид е, че според Гочев многоплановостта не идва от наличието на плана на света на боговете паралелно със света на хората, а от антагонистичния характер на самия човешки свят, илюстриран от докторанта по много начини, например чрез характеристиката на атиняните и спартанците в речта на коринтяните.

Пета глава (с. 146–175) е озглавена *Платоновият диалог*. Още заглавието показва желанието на Гочев да изследва не отделните диалози на Платон, а характерното за тях изобщо. Общото за диалозите, особено по отношение на темата за щастието и благополучието, се оказва отново напрежението между божествено и човешко, между индивидуално действие и сътворено от боговете цяло. Разгледани са темите за двете страни на Платон като учен и педагог (което прераства в разсъждение по вечния проблем за характера на Платоновите диалози – повече литературен и протрепичен, отколкото научен и трактатен), за връзката между любовта и щастието в диалога *Пирът* и между справедливостта и щастието в *Държавата*. Въпреки многопластовостта на идеите в *Държавата* Гочев смята, че в диалога доминира темата за справедливостта (а не например реални политически идеи), което аз подкрепям напълно.

Въпреки че шеста глава (с. 176–192) носи заглавието *Етиката на Аристотел*, в нея наред с трите етики (най-вече *Никомахова етика*) се разглеждат и *Политика*, и други съчинения от практическата, а и не само от практическата философия на Аристотел. Все пак за темата за щастието и личното и общото благо най-благодатни са *Никомахова етика* и *Политика*². У Аристотел благо на Платон се разпада на множество блага, чиито дефиниции Гочев разглежда. Оттук следва и наличието у Аристотел на повече видове човешки живот и повече видове щастие, които Гочев изследва във връзката им с добродетелта. Според мен тук в анализа можеше да се привлекат повече места от *Политика*, защото паралелите с казаното в *Никомахова етика* са многобройни.

² Впрочем именно заради почти буквалната заемка от началото и на *Никомахова етика*, и на *Политика* аз бих превел цитата от *Декларацията за правата на човека и гражданина* на с. 5 „au bonheur de tous” не с „в полза на щастието на всички”, а като „за благо на всички”, „за общото благо”.

В *Заключението* на труда (с. 193–199) са лаконично обобщени резултатите от анализите на многобройните съчинения от предходните глави с оглед на темата за щастието. И тук, както и във *Въведението*, Гочев предпочита да говори за благополучията в множествено число, доколкото ги разбира като елементи на щастието, което е резултат от някакъв вид благополучие. Според мен обаче въпреки несъмненото наличие на много видове благополучие единственото число, използвано в повечето от главите е за предпочитане, защото доколкото благополучието е представено като цел (на постъпките, на живота и на развитието на човека и общността) във всички изследвани съчинения, то е по-скоро синоним на щастието, отколкото негова причина³. Това, което Гочев успешно е подредил (използвам думата, с която той самият описва целта на изследваните текстове на с. 194), са не много видове благополучие, а начините за достигане на щастие и благополучие според различните текстове, автори, герои и идеи.

Гочев разграничава сюжетното от несюжетното (терминът „повестувателно” ми се струва неточен) решаване на проблема за постигане на благополучие и съвсем основателно прави извода, че в изследваните съчинения те почти винаги са използвани заедно. Докторантът отново подчертава ролята на динамиката, напрежението и промяната за постигането на щастие и благополучие в старогръцката литература, като над всички други напрежения доминира напрежението между лично и колективно благо, между щастието на индивида и на общността.

В дисертационния труд се съдържат научни постижения с приносен характер, които могат да се систематизират както следва:

1. Докторантът демонстрира задълбочено познаване на старогръцкия език и на многобройни и трудни текстове на старогръцката литература, както и начетеност в една богата на факти и идеи епоха и култура. Той е използвал обемна

³ Не е такъв случаят с *Двете благополучия* на Б. Богданов, където става дума за две концепции за благополучие, а не за множество благополучия като елемент на щастието. Всъщност в крайна сметка тезите на Гочев и Богданов отново се сближават – и Гочев смята, че в старогръцката литература щастието и благополучието се постигат чрез примиряването на напрежението между различните представи за благополучие.

библиография на няколко езика, показваща научна осведоменост и познаване на широк кръг вторична литература по темата на изследването и нейния културен, литературен и езиков контекст.

2. Наред с познаването на постигнатото в научната област в дисертацията е налице лична позиция и оценка на изследваните явления.

3. Удачно подбраните за изследването текстове са едновременно екземплярни за старогръцката литература и ключови за темата на труда.

4. Сред сериозните постижения на труда са научната аргументираност и убедителност на изследователската стратегия и методология.

5. Внимателното и прецизно изготвяне на текста на дисертацията е довело до почти пълно отсъствие на грешки, което в един обемен многоезичен текст е рядко постижение.

6. Преди всичко обаче сполучливият ракурс на изследването е позволил на докторанта да направи подходящ разрез на голям брой ключови произведения на старогръцката литература от различни жанрове и епохи, така че да се разкрие една от основните общи теми, преминаваща през всички тях.

Докторантът успешно се е справил с поставените цели и задачи на изследването. В дисертационния труд се съдържат необходимите, съгласно законовите изисквания, научни постижения с приносен характер. Цялостната ми положителна оценка за защитавания дисертационен труд ми дават основание убедено да препоръчам да се присъди на Георги Гочев образователната и научна степен „доктор”.

08.02.2019 г.

София

Рецензент:

(проф. дфн Анастас Герджиков)